

**Marta Perkowska, Maciej Oksztulski,
Maciej Perkowski, Konrad Wnorowski**

Uniwersytet w Białymstoku

**Prawo do nauki osób z autyzmem
w polskim szkolnictwie wyższym –
założenia i doświadczenia praktyczne
na przykładzie projektu NO-AUTism**

**Socjalizacja niepełnosprawnych
w polskim szkolnictwie wyższym¹**

Szkolnictwo wyższe, pomimo całej swej naukowej specyfiki, zasadniczo pozostaje systemem edukacyjnym podlegającym metodologii pedagogicznej. Pedagogika zaś jest „nauką o wychowaniu, której przedmio-

¹ Problem prezentowany przez autorów w wystąpieniach konferencyjnych (i opracowaniach pokonferencyjnych), zob. zwłaszcza: M. Perkowska: *Educational Institutions' Role and Tasks in the Socialization Process on the Example of the „NO-AUTism” Project*. Referat na konferencji *Sociální pedagogika 2016. Budoucnost Evropy; Řešení sociálněkulturních problémů*, Institut Mezioborových Studií, Brno, 12–13.04.2016 r. (opublikowany wspólnie z T. Sosnowskim w: *Sociální pedagogika 2016. Budoucnost Evropy; Řešení sociálněkulturních problémů*. Eds. M. Jůzl et al. Brno: Institut mezioborových studií, s.r.o., 2016. <http://mail.imsbrno.cz/home/jana.lechova@imsbrno.cz/Konference%202016>); a także: M. Oksztulski, K. Wnorowski: *Prawo do edukacji*. Referat na II Ogólnopolskim Forum Studentów z Niepełnosprawnościami, Łódź, 15–17 kwietnia 2016 r.; M. Oksztulski: *Prawne aspekty samodzielności i niezależności osób z niepełnosprawnościami*. Referat na spotkaniu szkoleniowym *Osoby z niepełnosprawnością kreatorami własnego rozwoju*, Białystok, 22 marca 2016 r.; M. Perkowski: *Kształtowanie postaw studentów bezpieczeństwa. Uwagi z perspektywy funkcjonowania i reformy edukacji prawniczej*. Referat na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Bezpieczeństwo. Wiedza praktyczna – dyscyplina nauki – kierunki studiów*, Białystok, 9–10 czerwca 2016 r.

tem jest działalność wychowawcza, mająca na celu wyposażenie całego społeczeństwa – a przede wszystkim młodego pokolenia – w wiedzę, sprawności ogólne i zawodowe, zainteresowania, systemy wartości, postawy i przekonania oraz przysposobienie do oddziaływania na własny rozwój”². Socjalizacja, jako fundamentalne pojęcie nauk pedagogicznych, jest ujmowana przez liczne, mniej lub bardziej skomplikowane brzmiące, definicje. Wedle uniwersalnej formuły, definiujemy socjalizację jako ogół „zmian zachodzących w jednostce pod wpływem oddziaływań społecznych, umożliwiających jej stopniowe stawanie się pełnowartościowym członkiem społeczeństwa”³. To właśnie społeczeństwo poprzez zachodzące w nim procesy, bazujące na społecznym zaangażowaniu i wzajemnych interakcjach między społeczeństwem a jednostką, w sposób naturalny, a wręcz automatyczny kształtuje jednostkę, wyposażając ją w cechy charakterystyczne właśnie dla danej społeczności. Antonina Kłoskowska spośród oddziaływań, jakim w ramach socjalizacji poddawana jest jednostka, wyróżnia: działania zamierzone (takie jak wpływy wyspecjalizowanych instytucji, grup i osób) oraz działania niezamierzone (do których Kłoskowska zalicza oddziaływania urządzeń i instytucji określanych przez nią jako aparat kultury pozornie niemający związku z procesem kształtowania jednostki)⁴. Ciekawe w dyskusji o tym, czym jest (na czym polega) socjalizacja, jest stanowisko Floriana Znanieckiego i Williama Thomasa⁵. Podkreślają oni rolę samej jednostki w procesie jej socjalizacji i konieczność dokonania przez jednostkę świadomych zmian w sobie prowadzących do dostosowania się do zasad, norm, wartości obowiązujących w społeczeństwie. Jako swego rodzaju kontynuację tego aspektu narracji należy postrzegać pogląd Jana Szczepańskiego, który jako nadrzędną w procesie socjalizacji określa zmianę w psychice jednostki, warunkującą dostosowanie jej zachowania do wymogów społeczeństwa: „to ogół procesów nabywania, pod wpływem otoczenia społecznego, dyspozycji psychicznych czyniących jednostkę zdolną do życia w społeczeństwie cywilizowanym. [...] Umożliwia porozumiewanie się i inteligentne działanie w jego ramach, uczy, jak się zachowywać, by

² W. O k o ń: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2001, s. 285.

³ Ibidem, s. 359.

⁴ A. K ł o s k o w s k a: *Z historii i socjologii kultury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 325.

⁵ Zob. *The Humanistic Sociology of Florian Znaniecki. Polish Period 1920–1939*. Eds. A. Kwilecki, B. Czarnocki. Transl. B. Czarnocki. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989; zob. też: *Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza. Socjalizacja*. <http://ozkultura.pl/node/3308> [21.03.2016].

osiągnąć cele życiowe”⁶. W podjętych tu rozważaniach przyjęto definicję socjalizacji opracowaną przez Piotra Petrykowskiego. W jego ujęciu „Zakres wpływów grupy społecznej, przygotowujący jednostkę do udziału w życiu społecznym, uczący ją zachowania się [...], utrzymania się i wykonywania różnych ról społecznych, nazywany jest w literaturze socjalizacją. Wpływy te występują w obrębie grup społecznych dysponujących określoną kulturą, stopniem organizacji życia grupowego, wzorami i normami zachowań i skierowane są na osobowość jednostki. Można też inaczej ująć, iż socjalizacja to nabywanie poprzez uczestnictwo w grupach społecznych i ich kulturach dyspozycji osobowościowych czyniących jednostkę zdolną do życia społecznego”⁷. Związek socjalizacji z edukacją i pedagogiką wydaje się oczywisty, niemniej warto poczynić w tej kwestii kilka wyjaśnień.

W rozważaniach nad rolą instytucji edukacyjnej i zadaniami, jakie przed nią stoją, analizujemy przede wszystkim aspekt socjalizacji jednostki w grupach społecznych. Szczególnie ciekawą (pod względem badawczym) grupę społeczną stanowi społeczność akademicka, a instytucję („realizującą socjalizację wtórną”)⁸ – uczelnia. Zadaniem, z jakim muszą wspólnie (na płaszczyźnie socjalizacji) zmierzyć się instytucje edukacyjne, rodziny (jako podstawowe komórki społeczne) oraz ogół społeczeństwa, jest rozwiązywanie problemów społecznych, w tym dotyczących „inności” uczniów⁹. Obszarem wciąż niewystarczająco eksplorowanym badawczo jest odmiennność, a w związku z nią także szczególne potrzeby edukacyjne, wyzwania, problemy związa-

⁶ J. S z c z e p a ń s k i: *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN, 1970, s. 94.

⁷ P. P e t r y k o w s k i: *Społeczno-kulturowe aspekty podstawy wychowania*. http://www.pedagogika.umk.pl/dokumenty/ksiazki/Petrykowski_Piotr-Spoleczno-kulturowe_aspekty_podstaw_wychowania.pdf [20.03.2016], s. 20.

⁸ „Socjalizacja – jest to uczenie i uczenie się kultury, które [...] odbywa się w sposób świadomy lub też na poły świadomy (nawykowy) [...]. W jej obrębie da się wyróżnić dwa typy: 1) *socjalizację pierwotną*, mającą zwykle miejsce w rodzinie (podstawowej lub poszerzonej) i obejmującą proces przyswajania sobie przez dziecko kultury i stawania się członkiem społeczeństwa, 2) *socjalizację wtórną*, która odbywa się podczas wprowadzania już dorosłej jednostki w nowy, nieznany jej wcześniej sektor społeczeństwa i nabywaniu przez nią nowych kompetencji niezbędnych do odgrywania nowych ról społecznych”. T. B u l i ń s k i: *Człowiek do zrobienia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002, s. 14.

⁹ Zob. J. N i k i t o r o w i c z: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009; *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Red. J. N i k i t o r o w i c z, J. M u s z y ń s k a, M. S o b e c k i. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, 2009.

ne z uczniem niepełnosprawnym. To stwierdzenie w pierwszej chwili może budzić kontrowersje (wszak współcześnie dysponujemy bogatym zasobem bibliotecznym dotyczącym niepełnosprawności), postaramy się więc doprecyzować tę kwestię. Mianowicie chodzi tu o szczególny (mający wciąż negatywną stygmatyzację społeczną) rodzaj niepełnosprawności, tj. niepełnosprawność intelektualną, niepełnosprawność rozwojową, zaburzenia psychiczne, deficyty poznawcze. „Etykieta upośledzenia umysłowego jest stereotypem społecznym, czyli tkwiącym w świadomości społecznej obrazem tego rodzaju zaburzenia rozwojowego, opartym na niepełnej, niepewnej, a nawet fałszywej wiedzy utrwalonej w społecznym przekazie. Może ona być podstawą zaliczenia osób z upośledzeniem umysłowym do kategorii »obcych« lub »innych«”¹⁰. W tym miejscu szczególnego podkreślenia wymaga główny, bazujący na niewiedzy, a wyrażający się przysłowiowym „wrzucaniem do jednego worka” osób z niepełnosprawnością intelektualną problem: nierozróżnianie jednostek z upośledzeniem umysłowym od tych z problemami psychicznymi¹¹. W niniejszym tekście chcemy pochylić się nad nowym problemem/wyzwaniem, jakim jest edukacja akademicka studentów z niepełnosprawnością rozwojową (do której zalicza się osoby z obniżoną sprawnością sensoryczną, intelektualną oraz obniżonym funkcjonowaniem społecznym).

Student niepełnosprawny... intelektualnie?

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) określa niepełnosprawność w następujący sposób: „Osoba niepełnosprawna to osoba, u której uszkodzenie i obniżenie sprawności funkcjonowania organizmu powodują uniemożliwienie, utrudnienie lub ograniczenie sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie, biorąc pod uwagę takie czynniki jak płeć, wiek oraz czynniki zewnętrzne”¹². Autyzm wpisany jest w niepełnosprawność rozwojową jako całościowe zaburzenia rozwo-

¹⁰ W. Dykciak: *Interkulturowe i makrospołeczne konteksty stereotypów w działalności praktycznej z osobami niepełnosprawnymi*. „Niepełnosprawność. Półrocznik Naukowy. Teoretyczne i metodologiczne konteksty pedagogiki specjalnej” 2009, nr 1. <http://niepelnosprawnosci.ug.edu.pl/archiwum-pdf/niepelnosprawnosci.pdf> [10.03.2016], s. 40.

¹¹ Zob. B.E. Ambrowska: *Osoby z niepełnosprawnością w mediach i odbiorze społecznym*. W: *Spółczesność równych szans. Tendencje i kierunki zmian*. Red. D. Gorajewska. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, 2005, s. 191.

¹² Definicja niepełnosprawności WHO. https://bon.edu.pl/budw/-menu_glowne [10.03.2016].

jowe; z dniem 1 stycznia 2010 roku został oznaczony symbolem 12C w systemie orzekania o niepełnosprawności. Brakuje danych dotyczących skali występowania autyzmu w Polsce. Bazując na danych z innych krajów europejskich, przede wszystkim z Wielkiej Brytanii, szacuje się, że w Polsce jest co najmniej 10 tysięcy osób dorosłych i około 20 tysięcy dzieci z autyzmem. „Liczba ta dotyczy wszystkich zaburzeń określonych według Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-10, jako całościowe zaburzenia rozwojowe (CZR), z których tylko część (ok. 50%) stanowi typowy autyzm dziecięcy”¹³. Autyzm jest złożonym zaburzeniem neurologicznym¹⁴, jednym z najważniejszych zaburzeń rozwojowych. Obraz kliniczny tego zaburzenia jest bardzo skomplikowany, a przyczyny powstawania – nieznane. Osoby z autyzmem różnią się między sobą zarówno poziomem inteligencji, jak i rozległością oraz głębokością zaburzeń. Badania naukowe dowiodły, że pomimo występowania podobieństw wśród osób autystycznych między tymi osobami zaznaczają się ogromne różnice¹⁵. Spektrum autyzmu obejmuje trzy sfery zaburzeń funkcji mózgu: upośledzenia interakcji społecznych, zaburzenia komunikacji werbalnych i niewerbalnych oraz ograniczenia zainteresowania i aktywności społecznej. „Autyzm jest nieprawidłowością okresu dzieciństwa, która powoduje separację dziecka od kontaktów międzyludzkich. Nie interesuje się ono światem zewnętrznym i nie bada go, pozostaje w swoim własnym wewnętrznym świecie”¹⁶. Wskazane objawy pojawiają się u dziecka w pierwszych latach życia i z reguły w mniejszym lub większym stopniu trwają przez całe życie. Chcąc pomóc osobie autystycznej, należy ją jak najwcześniej zdiagnozować, a następnie bardzo intensywnie

¹³ Zob. H. Dorociak et al.: *Koncepcja Małego Systemu aktywizacji społecznej i zawodowej osób z autyzmem*. Warszawa: Fundacja SYNAPSIS, 2010. http://synapsis.org.pl/images/publikacje/ksiazki/pdf/koncepcja_malego_systemu_2010_END.pdf [7.04.2016].

¹⁴ Zob. N. Higashida: *Dlaczego podskakuję*. Wstęp D. Mitchell. Przeł. D. Cieśła-Szymańska na podstawie angielskiego tłumaczenia K. Yoshidy i D. Mitchella. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.–Grupa Wydawnicza Foksal, 2015; M. Jankowska et al.: *Autyzm – sytuacja dorosłych. Raport 2013*. Warszawa: Fundacja SYNAPSIS–Instytut Rozwoju Służb Społecznych, 2014; E. Pisula: *Autyzm*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012; J. Błeszyński: *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju. Skala oceny zachowań autystycznych*. Gdańsk: Harmonia Universalis, 2011.

¹⁵ Zob. J. Bluestone: *Materia autyzmu. Łączenie wątków w spójną teorię*. Wyd. 2. popr. Warszawa: Fundacja Rowiązać Autyzm, 2012, s. 1.

¹⁶ T. Grandin, M.M. Scariano: *Byłam dzieckiem autystycznym*. Warszawa–Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995, s. 13.

nie rehabilitować. Aby jak najdokładniejszego wyjaśnić, czym jest to zaburzenie, warto uzupełnić zbiór definicji opracowywanych przez naukowców, badaczy, specjalistów opisem, w jaki sposób o swej niepełnosprawności myśli, jak ją czuje i postrzega człowiek, któremu towarzyszy ona nieustannie – badacz (i współautor tego tekstu), a zarazem badany w ramach projektu *NO-AUTism* – autysta Maciej Oksztulski: „Świat odbierany przez zmysły osoby autystycznej jest bardzo zaburzony. Podstawowe zmysły, takie jak: dotyk, węch, wzrok, smak czy ból, odbierane są w tylko im wiadomy sposób. Nie rozumieją świata, który ich otacza, reguł życia społecznego, ich podstawowych zasad, jak wielu innych czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych, których dostarcza im życie. Brak myślenia abstrakcyjnego, planowania, jak i odczytywania emocji innych osób powoduje wielki chaos w życiu codziennym, którego nie są w stanie pojąć, przez to czują się zagubieni. Ich stan emocjonalny jest zaburzony, co prowadzi często do agresji, jak i autoagresji”¹⁷.

Potwierdza to, że autyzm jest problemem społecznym. Jak pisze Maciej Oksztulski: „Autyzm dotyka nie tylko osoby niepełnosprawnej, dotyczy całej rodziny, która praktycznie przez całe życie musi pomagać osobie chorej. Rodzina osoby autystycznej jest w zasadzie wykluczona społecznie, ponieważ jeden członek rodziny musi zrezygnować z pracy, by zająć się osobą niepełnosprawną. Niskie dochody na jednego członka rodziny ograniczają ich standardy ekonomiczno-społeczne. Zagubieni, zrozpaczeni rodzice często na własną rękę szukają pomocy w organizacjach pozarządowych, które na ile to jest możliwe, pomagają w diagnozie, rehabilitacji, jak i w poszukiwaniu miejsca edukacji. Często wiąże się to z kosztami finansowymi. Najczęściej w innych krajach europejskich to państwowe placówki oferują pomoc osobom autystycznym. W Polsce rodzice w związku z brakiem systemowej pomocy muszą sami wywalczyć bądź organizować miejsce, gdzie ich dziecko będzie mogło godnie poddać się rehabilitacji i edukacji. Załatwienie jakiegokolwiek pomocy wiąże się z wielomiesięcznym stresem, upokorzeniem związanym z długimi rozmowami i spotkaniami. Problem autyzmu dotyka osób chorych, ich rodzin, jak i całego społeczeństwa, które winno być świadome, że miejscem osoby niepełnosprawnej jest nie tylko dom czy dom pomocy społecznej, lecz godne życie w społec-

¹⁷ M. O k s z t u l s k i: *Prawo do pracy osób z niepełnosprawnością – autyzmem w prawie i praktyce (na przykładzie województwa podlaskiego)*. Praca magisterska napisana pod kier. dr. hab. Macieja Perkowskiego, prof. UwB. Zakład Prawa Międzynarodowego Publicznego. Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok 2015, s. 15.

czeństwie. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie prawidłowej diagnozy, terapii, edukacji, pomocy społecznej, rehabilitacji i pracy”¹⁸.

Poszukiwanie skutecznych sposobów radzenia sobie z autyzmem jako wielowymiarowym problemem społecznym angażuje specjalistów z wielu dziedzin. Podejmowane są różnorodne interdyscyplinarne próby wskazania skutecznych form pomocy, terapii oraz edukacji – szczególnie ważnej i niezwykle trudnej z perspektywy osób dotkniętych tym rodzajem dysfunkcji. Wśród instytucji publicznych formalnie działających na rzecz osób autystycznych i ich rodzin w Polsce prym wiodą: Minister Edukacji Narodowej, Minister Pracy i Polityki Społecznej, Minister Zdrowia, Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Rzecznik Praw Dziecka. Nieprzypadkowo Ministerstwo Edukacji Narodowej wymienione zostało na pierwszym miejscu. Edukacja, a wraz z nią socjalizacja, jaką zapewniają młodym ludziom placówki działające pod patronatem tej instytucji, są nie do przecenienia, zwłaszcza dla uczniów niepełnosprawnych i ich rodzin. Warto zatem dokonać syntetycznego przeglądu dokumentów (głównie aktów normatywnych), które odnoszą się do omawianej problematyki oraz regulują funkcjonowanie osób niepełnosprawnych na wszystkich etapach kształcenia.

Prawo do nauki a niepełnosprawność

Prawo do nauki zostało zasygnalizowane już w Powszechnej deklaracji praw człowieka z 1948 roku (art. 26), wedle której każdy człowiek powinien mieć prawo do oświaty¹⁹. Następnie zostało zagwarantowane w aktach prawa międzynarodowego, których Polska jest stroną, co potwierdza doniosłość tego prawa oraz znaczenie omawianej tu problematyki.

Wymienimy najważniejsze dokumenty prawne regulujące prawo jednostki do oświaty. Najpierw wybrane regulacje na szczeblu globalnym:

1. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r. – w art. 13 strony uzgodniły, że uznają prawo każdego do nauki²⁰.
2. Konwencja o prawach dziecka z 1989 r. – art. 28 stanowi, że państwa – strony uznają prawo każdego do nauki, a w dalszej kolejności

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948. http://www.ptpa.org.pl/public/files/akty_prawne/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [24.05.2016].

²⁰ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r. Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.

określa, że realizacja tego prawa powinna opierać się między innymi na zasadzie zdolności²¹.

3. Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 1960 r. – w dokumencie tym znajdują się definicje dyskryminacji oraz zobowiązania stron umowy mające na celu wykluczanie wszelkich jej form²².

W Polsce ważną rolę pełnią regulacje na szczeblu regionalnym – europejskim:

1. Protokół dodatkowy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1952 r. – art. 2 stanowi, iż nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki²³.
2. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej – art. 14 przewiduje, że „Każdy ma prawo do nauki i dostępu do kształcenia zawodowego i ustawicznego”²⁴.

Na podstawie wskazanych dokumentów możliwe jest określenie międzynarodowego standardu prawa do nauki²⁵. Doniosłą rolę w tworzeniu podwalin prawnych międzynarodowego standardu prawa do nauki z pewnością w dalszym ciągu odgrywają: UNESCO – globalnie, oraz Unia Europejska i Rada Europy – lokalnie.

Na polskim gruncie prawnym gwarantem wszelkich praw jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, a prawa do nauki – treść art. 70, zgodnie z którym: „Każdy ma prawo do nauki [...]. Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do kształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów”²⁶. W celu pełnego zrozumienia zawartej w Konstytucji idei prawa do nauki należy wskazać jego treść, podmiot oraz adresata. Treść prawa do nauki stanowi możliwość zdobywania wiedzy, kształcenia się w zorganizowanych formach (taką

²¹ Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.

²² Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z dnia 15 grudnia 1960 r. Dz.U. 1964, nr 40, poz. 268.

²³ Protokół dodatkowy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 20 marca 1952 r. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf [24.05.2016].

²⁴ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” 2012/C 326/391. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=PL> [24.05.2016].

²⁵ Zob. J. Mikosz: *Prawo do nauki*. W: *Prawa człowieka. Model prawny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991, s. 1009–1010.

²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Rozdział II: Wolności, Prawa i Obowiązki Człowieka i Obywatela. Zasady Ogólne. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm> [31.01.2016].

formą jest na przykład szkoła) w sposób regularny, ciągły, poczynając od podstawowego zakresu wiedzy, a następnie możliwość zdobywania wiedzy pogłębionej, czego efektem ma być uzyskanie dokumentu potwierdzającego zdobycie określonego zawodu lub umożliwiającego kontynuowanie nauki²⁷. Podmiot w art. 70 Konstytucji określony jest jako „każdy”. Znaczenie tego zwrotu należy ustalać w odniesieniu do kontekstu konkretnych artykułów²⁸. Podmiotem tego prawa jest z natury rzeczy osoba fizyczna niezależnie od posiadania obywatelstwa polskiego, która do momentu ukończenia 18. roku życia objęta jest obowiązkiem nauki, a po ukończeniu tego wieku prawo tej osoby do nauki przekształca się w tzw. prawo czyste, czyli gwarantujące każdemu człowiekowi posiadającemu kwalifikacje i talenty możliwość kontynuacji ścieżki edukacyjnej²⁹. Prawo do nauki zagwarantowane w Konstytucji RP realizują z jednej strony władze publiczne, na których spoczywa obowiązek prowadzenia szkół publicznych; to w tych szkołach prawo faktycznie jest realizowane. Z drugiej strony adresatem obowiązku nauki są wszystkie osoby, które nie ukończyły 18. roku życia, ponieważ prawo nakłada na nie obowiązek szkolny (także na cudzoziemców czy też osoby z niepełnosprawnościami)³⁰. Jeżeli prawo do nauki rozumiemy jako prawo podmiotowe jednostki, to należy pamiętać, że na jego podstawie każdemu przysługuje możliwość zgłaszania roszczeń osobiście lub za pośrednictwem opiekunów czy przedstawicieli ustawowych; art. 70 Konstytucji RP może stanowić podstawę skargi konstytucyjnej³¹. Kolejnym rezultatem włączenia prawa do nauki w krąg praw podmiotowych jest stworzenie dla niego gwarancji prawnych, w tym przypadku są to: zasada bezpłatności nauki w szkołach publicznych, zasada powszechnego i równego dostępu do wykształcenia, zasada pomocy władz publicznych dla uczniów i studentów oraz zasada dwusektorowości systemu szkolnictwa³². Można zatem zauważyć, iż polski model prawa do nauki zawarty w Konstytucji RP nie odbiega od standardów międzynarodowych, ale pojawia się wątpliwość w kwestii jego realizacji na poziomie zarówno prawodawstwa, jak i stosowania w praktyce. Kwestią realizowaną szczególnie nieadekwatnie wydaje się

²⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Red. L. Garlicki. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999, s. 3.

²⁸ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*. Red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2009, s. 196.

²⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*, s. 3–4.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Zob. szerzej: O. Rudak: *Prawo do nauki*. W: *Prawa i wolności konstytucyjne obywateli RP*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2002, s. 494–496.

³² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz...*, s. 5.

zagwarantowanie efektywnego i powiązanego z rynkiem pracy kształcenia uczniów i studentów z autyzmem³³.

Kwestia edukacji osób niepełnosprawnych na etapie szkolnym jest doprecyzowana prawnie w ustawie z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Art. 1 ustawy stanowi: „System oświaty zapewnia w szczególności: [...] możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami, a także opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwienie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych”³⁴. Instytucje systemu oświaty w Polsce pod względem organizacyjnym, finansowym, a w szczególności merytorycznym najpełniej – spośród wszystkich właściwych wobec osób niepełnosprawnych i niedostosowanych społecznie – uwzględniają odmiennność i potrzeby autystów. Dostęp do edukacji posiadają praktycznie wszystkie dzieci autystyczne, choć często są kierowane do nauczania indywidualnego, co w znaczący sposób ogranicza ich możliwości socjalizacji. Nadal brakuje przystosowanych szkół średnich, umożliwiających osobom autystycznym zdobycie zawodu i podjęcie zatrudnienia. Statystyki nie napawają optymizmem. Badania prowadzone na terenie kraju na próbie 254 wyżej funkcjonujących autystów wskazują, że jedynie 24,8% badanych ukończyło szkołę specjalną na poziomie gimnazjum, 14% ukończyło szkołę średnią, a tylko 2,8% uzyskało maturę³⁵. Z goryczą należy zauważyć, że wraz z końcem edukacji osób autystycznych następuje kres procesu ich socjalizacji. Dochodzi wówczas do wypchnięcia osób autystycznych na margines społeczeństwa, gdyż po ukończeniu edukacji dorosłe osoby autystyczne są kwalifikowane *de facto* jako osoby zaburzone psychicznie!

Należy podkreślić, że skoro w rozumieniu Konstytucji RP każdy ma prawo do nauki pojmowanej jako proces ustawicznej i ciągłej edukacji uwzględniającej indywidualne cechy danej jednostki, zasadne wydaje się poruszenie kwestii kształcenia autystów na poziomie uczelni wyższych. Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym w art. 13 ust. 1 pkt 9 stanowi, iż do podstawowych zadań uczelni należy stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie

³³ M. Oksztulski: *Prawo do pracy osób z niepełnosprawnością – autyzmem...*

³⁴ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425> [31.03.2016].

³⁵ H. Dorociak et al.: *Koncepcja Małego Systemu aktywizacji społecznej i zawodowej osób z autyzmem...*

kształcenia oraz badaniach naukowych³⁶. Oprócz tego ustawa między innymi wskazuje możliwość przydzielania stypendiów dla osób niepełnosprawnych, przewiduje dotacje na przystosowanie warunków studiowania w związku z potrzebami osób niepełnosprawnych, nakłada na uczelnie obowiązek takiego dopasowania warunków rekrutacji, aby mogły wziąć w niej udział osoby niepełnosprawne. Ustawa stanowi też, iż w regulaminach studiów muszą być uwzględnione osoby niepełnosprawne. Wymogi te określi minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego³⁷. Podobna jest sytuacja doktorantów, dla których przewidziano możliwość przedłużenia okresu odbywania studiów doktoranckich między innymi z powodu niepełnosprawności (na podstawie orzeczenia o stopniu niepełnosprawności)³⁸. Należy pamiętać, iż ustawa dotyczy studentów w rozumieniu standardu bolońskiego; doktoranci wymieniani są przez ustawodawcę odrębnie. W omawianych aktach prawnych ani razu nie jest poruszona kwestia autyzmu jako odrębnej kategorii niepełnosprawności. Na stronie internetowej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego zamieszczono katalog przykładowych wydatków możliwych do zrealizowania z dotacji na zadania związane ze stwarzaniem studentom i doktorantom będącym osobami niepełnosprawnymi warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia (art. 94 ust. 1 pkt 11 i ust. 4a ustawy). Katalog ten obejmuje między innymi:

- a) wynagrodzenie uczelnianych asystentów studentów i doktorantów niepełnosprawnych;
- b) szkolenia umożliwiające orientację przestrzenną na terenie uczelni studentom i doktorantom niepełnosprawnym;
- c) szkolenia podnoszące świadomość związaną z niepełnosprawnością i obecnością osób niepełnosprawnych w uczelni;
- d) zakup wyposażenia do uczelnianej wypożyczalni sprzętu dla niepełnosprawnych oraz zakup sprzętu i urządzeń specjalistycznych wspomagających proces dydaktyczny (na przykład specjalistyczne oprogramowanie komputerowe, rzutniki do wyświetlania teks-

³⁶ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym. Dz.U. 2005, nr 84, poz. 455. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051641365> [24.05.2016].

³⁷ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach z dnia 25 września 2014 r. Dz.U. 2014, poz. 1302.

³⁸ Zob. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie studiów doktoranckich i stypendiów doktoranckich z dnia 24 października 2014 r. Dz.U. 2014, poz. 1480.

tu wykładu – których wartość początkowa jest niższa od kwoty 3 500 zł);

- e) organizację zajęć wychowania fizycznego dostosowanych do potrzeb studentów;
- f) zakup literatury specjalistycznej i naukowej, z której mogą korzystać niepełnosprawni studenci i doktoranci³⁹.

Ustawa – Prawo o szkolnictwie wyższym w art. 96 ust. 2 pkt 3 zobowiązuje ministra do określenia w drodze rozporządzenia sposobu podziału dotacji przy uwzględnieniu w szczególności danych o liczbie studentów i doktorantów będących osobami niepełnosprawnymi. Sposób podziału dotacji uzależnia wysokość otrzymywanej dotacji od liczby studentów i doktorantów będących osobami z niepełnosprawnościami. Dane liczbowe przeliczone są według wag dotyczących określonych grup niepełnosprawności:

- a) niesłyszący i słabosłyszący – z wagą 3,6;
- b) niewidomi, słabowidzący lub z dysfunkcją narządów ruchu – z wagą 2,9;
- c) pozostałe rodzaje niesprawności – z wagą 1,4⁴⁰.

Wskazana ustawa oraz akty wykonawcze klasyfikują *de facto* autystów jako studentów niepełnosprawnych, nie wyróżniając specyfiki niedostosowania osób autystycznych w jakimkolwiek zakresie. Teoretyczne rozważania nad efektywnością systemu prawnego dotyczącego omawianej materii z perspektywy badacza lub czytelnika mogą być niewystarczające i postrzegane jako względna krytyka. Warto w tej sytuacji odnieść się do stanowiska Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego wobec zasygnalizowanego problemu. Po pierwsze, Ministerstwo nie posiada informacji o liczbie studentów i doktorantów z autyzmem kształcących się w uczelniach, gdyż dane wpływające do Głównego Urzędu Statystycznego i do wiadomości Ministerstwa dotyczą liczby studentów i doktorantów niepełnosprawnych w podziale na grupy: niesłyszący i słabosłyszący, niewidomi i słabowidzący lub z dysfunkcją narządów ruchu, inne rodzaje niepełnosprawności. Ponadto informacje dotyczące rodzaju niepełnosprawności nie są uwzględniane w statystyce prowadzonej w ramach Zintegrowanego Systemu Infor-

³⁹ Zob. *Wsparcie niepełnosprawnych studentów i doktorantów*. <http://www.nauka.gov.pl/wsparcie-niepelnosprawnych-studentow-i-doktorantow/> [24.05.2016].

⁴⁰ Zob. Załącznik nr 11 do rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie sposobu podziału dotacji z budżetu państwa dla uczelni publicznych i niepublicznych z dnia 27 marca 2015 r. Dz.U. 2015, nr 463.

macji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym POL-on⁴¹. Adresatem działań legislacyjnych podejmowanych przez Ministerstwo są wszystkie osoby z orzeczoną niepełnosprawnością, nie zaś wyodrębniona grupa, jaką stanowią studenci i doktoranci dotknięci autyzmem, a dopasowanie pomocy do potrzeb określonych grup osób niepełnosprawnych, takich jak studenci i doktoranci cierpiący na autyzm, pozostaje w gestii uczelni. Według Ministra, władze i administracja uczelni znają najlepiej problemy studentów i doktorantów niepełnosprawnych pobierających naukę w danej szkole wyższej, dlatego to na decydentach uczelni ciąży obowiązek dostosowania form pomocy do potrzeb osób z określonym rodzajem niepełnosprawności⁴². Przedstawione stanowisko Ministra jest dyskretną dyslokacją (w stronę uczelni wyższych) odpowiedzialności za sytuację autystów w instytucjach szkolnictwa wyższego. Należy jednak zauważyć, że uczelnie nawet w ramach swojej autonomii zobowiązane są do działalności na kanwie obowiązujących przepisów prawa, co powoduje, że sytuację autystów najtrafniej desygnują słowa: *pat* lub *status quo*.

Czy zatem to autyści nie są gotowi na odbywanie studiów wyższych w realiach polskiego porządku prawnego, czy też raczej ów system nie jest gotowy na odpowiedzialne włączanie autystów w proces kształcenia? Wydaje się, że bliższa prawdy jest teza o niedoskonałości systemu, a sposobem sanacji dostrzeżonych problemów może być pozytywistyczne działanie środowisk akademickich w myśl formuły „kropla drąży skałę”, mimo że póki co nie nadążają one za zmieniającą się rzeczywistością. Metaforycznie ujął to przed laty Georg Wilhelm Friedrich Hegel (tu: odnośnie do filozofii), który zauważył, że „filozofia przychodzi zawsze za późno. Jako myśl o świecie pojawia się ona dopiero wtedy, kiedy rzeczywistość zakończyła już swój proces kształtowania i stała się czymś gotowym. [...] Kiedy filozofia o szarej godzinie maluje swój świt, wtedy pewne ukształtowanie życia już się zestarzało, a szarością o zmroku nie można niczego odmłodzić; można tylko coś poznać. Sowa Minerwy wylatuje dopiero z zapadającym zmierzchem”⁴³. Stanisław Byra i Monika Parchomiuk podają, że „Kształcenie uniwersyteckie studentów z niepełnosprawnością jest jednym z ogniw długotrwałego procesu rehabilitacji społecznej, zorientowanego na tworzenie korzystnego podłoża szeroko

⁴¹ Odpowiedź na interpelację Posła Jacka Żalka nr 1768 w sprawie studentów i doktorantów z autyzmem. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTreść.xsp?key=72C0317B> [24.05.2016].

⁴² Ibidem.

⁴³ G.W.F. Hegel: *Zasady filozofii prawa*. Przeł. A. Landman. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969, s. 21.

pojętej integracji, znajdującej wyraz we wszystkich sferach codziennej aktywności”⁴⁴. Dlaczego zatem, choć system socjalizuje dzieci autystyczne, z zaangażowaniem ich trudu własnego oraz wysiłku rodziców, nauczycieli, wychowawców, terapeutów i wielu innych osób włączonych w ten proces, to autystów dorosłych właściwie pozbawia szansy na znalezienie satysfakcjonującego miejsca w społeczeństwie? Być może dlatego, że badania, na podstawie których formuje się opinie o roli edukacji i socjalizacji na poziomie akademickim, nie odnoszą się właściwie do autystów? Raport z badań prowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich zatytułowany *Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami*⁴⁵ także nie wspomina o autystach. Nie można w sposób uprawniony zakładać, że edukacja i socjalizacja na poziomie szkolnictwa wyższego znajdują się poza kręgiem zainteresowań i możliwości osób z autyzmem. Fakt, że ograniczona jest dostępność edukacji ustawicznej dla osób autystycznych, nie wyklucza u nich potrzeby takiej edukacji, choć to potrzeba wciąż nowa, mająca znamiona wyzwania edukacyjnego, budząca kontrowersje także wśród akademików. W naszej ocenie mamy tu do czynienia z istotną innowacją społeczną. Oczywiście w tym miejscu można by uwypuklać zalety kształcenia ustawicznego, jednak równie istotny aspekt socjalizacji przekonuje bardziej. Uzasadnione wezwanie, by nie blokować drzwi do wyższego poziomu edukacji osobom z autyzmem, sformułowane zostało (na bazie osobistych doświadczeń) przez autystycznego absolwenta Uniwersytetu w Białymstoku: „Szpital psychiatryczny, leki i pasy krępujące, ewentualnie zamknięty Dom Pomocy Społecznej i niemal całkowita izolacja od świata – to wciąż scenariusz, który czeka wiele dorosłych osób z autyzmem, które – np. po śmierci rodziców – zostają pozbawione opieki. Trzeba tu intensywnie pracować. Nad tym, jak stworzyć system, który czeka wiele dorosłych osób z autyzmem, które – np. po śmierci rodziców – zostają pozbawione

⁴⁴ S. Byra, M. Parchomiuk: *Społeczność akademicka wobec osób niepełnosprawnych – percepcja studentów z niepełnosprawnościami*. „Polityka Społeczna” nr 1, 2012. <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171223801> [25.02.2016], s. 26–31.

⁴⁵ *Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*. [Raport przygotowany na podstawie badań *Dostępność edukacji akademickiej dla osób głuchych, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, chorujących psychicznie* przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich przez konsorcjum Bluehill Solutions i QualityWatch]. [„Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2015, nr 5]. [Zasada równego traktowania – prawo i praktyka. Nr 16]. https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf [20.02.2016].

opieki. Nad tym, jak stworzyć system, który sprawi, że rodzice osób z autyzmem przestaną bać się o przyszłość swoich dzieci”⁴⁶.

Projekt NO-AUTism⁴⁷

Ewidentna luka w polskim systemie kształcenia osób autystycznych w myśl zasady „rzeczywistość nie znosi próżni” okazała się twórczą inspiracją projektu Uniwersytetu w Białymstoku *NO-AUTism! Kształcenie i rozwój personalny doktoranta z autyzmem – „status quo” i interdyscyplinarna optymalizacja perspektyw społecznych i zawodowych*. Projekt ten między innymi kreuje rolę i zadania uczelni w procesie socjalizacji studenta autystycznego. Unikalność działań podjętych na Uniwersytecie w Białymstoku wynika stąd, że pojawił się tam wyjątkowy człowiek – Maciej Oksztulski⁴⁸ (i asystująca mu matka), który przekraczając próg uczelni, przepełniony był ogromem nadziei, woli pracy i *de facto* chciał dokonać tego, czego nie dokonał dotąd nikt inny. Nakreślając pokrótce sylwetkę „innego” studenta, należy podkreślić, że jest on autystą niemówiącym (gdy rozpoczynał studia, komunikował się wyłącznie „przez asystenta”, za pomocą tablicy z literami, które wskazywał, a odczytywała je matka), wysoko funkcjonującym, ze znacznym stopniem niepełnosprawności. Ze względu na głębokość zaburzeń autystycznych nie rozwinęła się u Macieja mowa werbalna, na skutek czego przez wiele lat był oceniany jako dziecko nisko funkcjonujące (miał nawet odroczony obowiązek szkolny). Maciej Oksztulski należy jednak do nielicznej grupy szczególnie uzdolnionych, która stanowi zaledwie 10% całej populacji autystów. Jego iloraz inteligencji jest bardzo wysoki (IQ 140), ponadto opanował sześć języków obcych. Droga do odkrycia potencjału intelektualnego tego studenta, jak również do opanowania posiadanej i nieustannie nabywanej przez niego wiedzy była trudna i pełna wyzwań, przede wszystkim dla niego samego, jego rodziny oraz wszystkich osób, które pragnęły mu pomóc. O tym, jak wielka potrafi być determinacja matki w walce o lepszy los jej dziecka,

⁴⁶ M. Oksztulski: *Prawo do pracy osób z niepełnosprawnością – autyzmem...*, s. 15.

⁴⁷ Przedstawione dalej informacje o projekcie NO-AUTism pochodzą z zasobów autorskich oraz zasobów projektu NO-AUTism dostępnych autorom z racji członkostwa w zespole projektowym.

⁴⁸ Z historią p. Oksztulskiego można zapoznać się w jednym z wywiadów: M. Szymańska-Smarżewska: *Maciek chory na autyzm studiuje prawo, zna sześć języków i ma IQ 140*. [30.11.2016]. <http://www.poranny.pl/magazyn/art/5344768,maciek-chory-na-autyzm-studiuje-prawo-zna-szesc-jezykow-i-ma-iq-140,id,t.html?cookie=1> [30.11.2016].

nie trzeba przekonywać. W tym konkretnym przypadku woli rodzica towarzyszy talent dziecka. Co szczególnie istotne, ludzie ci w toku kształcenia spotkali nauczycieli akademickich z pasją wykonujących swą pracę. Jest to szczególnie ważna kwestia w rozważaniach nad rolą i zadaniami uczelni. Wedle Rzecznika Praw Obywatelskich, „Niektórzy pracownicy uczelni prezentują postawę wycofaną, wyrażającą obawę przed nieprzewidywanymi i niekontrolowanymi zachowaniami studentów chorujących psychicznie, które mogą zaszkodzić im samym lub innym studentom bądź prowadzącym zajęcia”⁴⁹. O znaczeniu postawy kadry dydaktycznej w procesie edukacji studentów niepełnosprawnych mówią też wyniki innych badań, na przykład: „Dowiedziano powszechnego występowania stereotypowych przekonań i praktyk dyskryminacyjnych zarówno ze strony nauczycieli akademickich, jak i pełnosprawnych studentów w odniesieniu do studiujących osób z niepełnosprawnością w amerykańskich uczelniach wyższych – college, uniwersytety”⁵⁰. Zwracają na to uwagę także polskie badaczki, dowodząc „stosunkowo niskiej oceny sposobu prowadzenia zajęć dydaktycznych i przygotowania nauczycieli akademickich do nauczania osób z różnorodnymi ograniczeniami, dokonanej przez studentów niepełnosprawnych, zgłaszających potrzebę zmian w tym zakresie”⁵¹. Autorki badań zwracają również uwagę na brak zaangażowania nauczycieli akademickich w relacje interpersonalne ze studentem niepełnosprawnym, co utrudnia przebieg procesu integracji tychże studentów na tym poziomie kształcenia.

Rzecznik Praw Obywatelskich w przywoływanym już raporcie pisze, że „Studenci z niepełnosprawnościami psychicznymi są najmniej dostrzeganą grupą na uczelniach wyższych, a ich specjalne potrzeby rzadko są uwzględniane w działaniach na rzecz równego dostępu do nauki”⁵². Jako laureat kilku prestiżowych konkursów (dysponujący indeksami uprawniającymi do podjęcia studiów w kilku ośrodkach akademickich w kraju) Maciej Oksztulski wybrał Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Edukacja studenta ze specjalnymi potrzebami była tu możliwa między innymi dzięki uchwale nr 849 Senatu Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 23.09.2009 r. dotyczącej zasad wprowadzania i stosowania alternatywnych rozwiązań ułatwiających studiowanie studentom niepełnosprawnym Uniwersytetu w Białymstoku. Na mocy uchwały wdrożone zostały następujące rozwiązania:

⁴⁹ *Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami...*, s. 45.

⁵⁰ S. Byra, M. Parchomiuk: *Spółeczność akademicka wobec osób niepełnosprawnych...*, s. 27.

⁵¹ Ibidem.

⁵² *Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami...*, s. 42.

1. Student niepełnosprawny może posługiwać się podczas zajęć komputerem stanowiącym podstawowe narzędzie komunikacji.
2. Akceptowana jest stała obecność asystenta wspierającego komunikację.
3. Student niepełnosprawny ma możliwość notowania z wykorzystaniem komputera i rejestrowania zajęć z pomocą dyktafonu.
4. Studentowi niepełnosprawnemu umożliwia się indywidualne zaliczenie ćwiczeń.
5. Zmianie ulegają warunki zdawania egzaminów/zaliczeń przez osoby niepełnosprawne – egzamin powinien być w formie pisemnej, możliwy do zaliczenia z wykorzystaniem komputera, czas zostaje wydłużony o około 50% czasu przewidywanego, egzamin może odbywać się w formie indywidualnej w obecności asystenta.

Ewaluacją działań zrealizowanych w ramach studiów prawniczych Macieja Oksztulskiego była obrona jego pracy magisterskiej w dniu 2 czerwca 2015 roku. O wyjątkowości tego wydarzenia zarówno dla samego studenta i jego rodziny, jak i dla środowiska akademickiego najlepiej świadczy spektakularny gest: wypowiedziane przez magistranta (po obronie z wynikiem bardzo dobrym przeprowadzonej przy udziale asystenta) słowo „dziękuję” (tak niewiele, a tak wiele!)⁵³.

Wśród zasobów własnych projektu w pierwszej kolejności należy podkreślić unikalny zasób kadrowy w osobie badanego, a zarazem badacza. Maciej Oksztulski zdobył osobiste doświadczenie z perspektywy studenta autysty. Pracownicy Wydziału Prawa UwB również stanęli wobec wyzwania pracy z osobą autystyczną. Dla każdego stanowi to zasób unikalny. Punkt wyjścia i inspirację do realizacji prezentowanego projektu znakomicie oddają słowa Alberta Einsteina: „Wyobraźnia jest ważniejsza niż wiedza, bo choć wiedza wskazuje na to, co jest, wyobraźnia wskazuje na to, co będzie”⁵⁴. Decyzją nr 15/Uzupełń_PR_S3/2015 z dnia 23.09.2015 roku postanowiono przyjąć Macieja Oksztulskiego na pierwszy rok stacjonarnych studiów III stopnia (doktoranckich) na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku w roku akademickim 2015/2016. Jest to faktyczny punkt startowy projektu. Jako że żaden z etapów edukacyjnej wędrówki p. Oksztulskiego nie obył się bez trudności, i tu nie było wyjątku (w pierwszym podejściu decyzja odmowna, następnie odwołanie, drugie podejście i ostatecznie decyzja pozytywna). Jednym z głównych argumentów przeciw przyjęciu Macieja Oksztulskiego na studia doktoranckie był ten, że jako

⁵³ Z wywiadu uczestniczącego w ramach zespołowych spotkań w projekcie NO-AUTism.

⁵⁴ <http://powiedzieli.to/cytat/wyobraznia-jest-wazniejsza-niz-w,1106> [20.03.2016].

niemówiąca osoba ze spektrum autyzmu student nie będzie w stanie prowadzić tradycyjnej rozmowy i dydaktyki, co stoi na przeszkodzie realizacji jego ścieżki edukacyjnej jako doktoranta, a później doktora (gdyż nie jest możliwe, aby prowadził wykłady lub inne zajęcia w ich klasycznej formie). W ocenie promotora (którym był dr hab. Maciej Perkowski, nie kwestionujący obiektywnych trudności) nie oznacza to jednak, że w ogóle nie jest możliwe prowadzenie zajęć przez p. Oksztulskiego. Człowiekiem, który to spektakularnie udowodnił, jest profesor Stephen Hawking z Uniwersytetu w Cambridge (nawiasem mówiąc, z uczelni współpracującej z Uniwersytetem w Białymstoku⁵⁵), który – pomimo że jest niemal całkowicie sparaliżowany i nie może mówić – prowadzi wykłady z wykorzystaniem syntezatora mowy, na które przychodzą tysiące osób. Przypadek prof. Hawkinga napawa nadzieją, że i autystyczny doktorant mógłby dzielić się swoją wiedzą za pomocą urządzeń, które fizycznie „mówiłyby” za niego. Z pewnością byłoby to także nietuzinkowe i ciekawe przeżycie nie tylko dla niego samego, lecz także dla osób uczestniczących w jego zajęciach. Młody naukowiec głęboko wierzy w to, że Uniwersytet w Białymstoku pozwoli mu na korzystanie z gwarantowanych przez Rzeczpospolitą Polską praw do pełnego udziału osób niepełnosprawnych zarówno w procesie kształcenia, jak i prowadzenia badań naukowych, a także wzorowo wywiąże się z obowiązku nałożonego na uczelnie publiczne zapewnienia równych szans realizacji kształcenia przez osoby niepełnosprawne.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że pomimo iż Maciej Oksztulski jest osobą autystyczną, posiada zdolność racjonalnego myślenia i klarownego oceniania swoich szans. Dał temu wyraz, uczestnicząc w wielu konferencjach i sympozjach naukowych (także o charakterze międzynarodowym). Opracowane w formie elektronicznej wystąpienia prezentowane były z podkładem głosu (wcześniej brata, a ostatnio głosu „syntetycznego”). Odpowiedzi referent udzielał za pośred-

⁵⁵ Sieć badawcza – badania naukowe i prace rozwojowe na rzecz rozwiązywania prawnych i medycznych problemów zdrowia człowieka – stwarza platformę współpracy interdyscyplinarnej oraz wymiany doświadczeń. Współpraca naukowo-badawcza w ramach sieci obejmuje przede wszystkim szeroko rozumiane dyscypliny z zakresu zarówno nauk prawnych (w szczególności prawa karnego, kryminologii i kryminalistyki, prawa ochrony zdrowia, prawa cywilnego), jak i nauk medycznych oraz nauk o zdrowiu. Zwieńczeniem tej współpracy będą kolejne konferencje i sympozja. Liderem jest Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, partnerami zaś prestiżowy Królewski Uniwersytet w Cambridge (Royal University of Cambridge), jak również znakomite polskie uczelnie: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku oraz Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach. Uniwersytet w Białymstoku. Wydział Prawa. http://www.prawo.uwb.edu.pl/prawo_new/news.php?n=1523 [30.03.2016].

nictwem komputera, po czym wyświetlał ich treść. Wiedza, którą przekazywał w czasie tych wystąpień, miała nie tylko walor naukowy, ale też praktyczny: służyła pomocą innym ludziom w ich codziennej pracy z dziećmi, młodzieżą oraz osobami dorosłymi o specyficznych potrzebach edukacyjnych.

Wszyscy zaangażowani w projekt NO-AUTism mają świadomość ryzyka, jakie wiąże się z podejmowaniem tak innowacyjnego działania. Ma ją także sam doktorant, który deklaruje, że w sytuacji, w której okazałoby się, że nie jest w stanie sprostać stawianym mu wymaganiom, ma w sobie siłę do tego, aby się wycofać. Co ciekawe, obrany przez niego temat rozprawy doktorskiej brzmi: „Prawo do nauki osób z autyzmem. Międzynarodowe *status quo* i rekonstrukcja koncepcji z perspektywy Polski”.

Aby dalsza edukacja i socjalizacja Macieja Oksztulskiego była możliwa, konieczne jest przede wszystkim przełamanie stereotypów dotyczących postrzegania tego typu niepełnosprawności. W celu rozwiązania tego problemu społeczno-kulturowego w ramach projektu NO-AUTism! *Kształcenie i rozwój personalny doktoranta z autyzmem – „status quo” i interdyscyplinarna optymalizacja perspektyw społecznych i zawodowych* został specjalnie utworzony interdyscyplinarny zespół, składający się ze specjalistów z różnych dziedzin nauki, głównie prawników i pedagogów, z włączeniem: logopedów, terapeutów, medyków, informatyków i inżynierów, a przede wszystkim z udziałem studentów i doktorantów, członków organizacji pozarządowych oraz pracowników uniwersyteckiej administracji. Zespół zajmuje się między innymi opracowaniem i wdrożeniem w życie metod, które pozwolą Maciejowi Oksztulskiemu na ukończenie studiów doktoranckich oraz zatrudnienie. Przy tej okazji opracowuje zasady i metody uniwersalne, które rozpropaguje w kraju i za granicą. Projekt NO-AUTism składa się z trzech komponentów merytorycznych:

- I. Ocena *status quo* w Polsce.
- II. Ocena *status quo* na świecie – poszukiwanie na świecie rozwiązań sprzyjających osobom z autyzmem. Równocześnie zespół będzie obserwował uczestnicząco p. Macieja Oksztulskiego i próbował stosować w praktyce zidentyfikowane rozwiązania.
- III. Wygenerowanie optymalnego standardu na bazie prowadzenia badań społecznych.
 1. Prawnicy opracują założenia konwencji, regulacji krajowej i inne odpowiednie narzędzia prawne służące wspieraniu osób z autyzmem.
 2. Pedagodzy przeprowadzą diagnozę społeczną w zakresie stanu wiedzy na temat autyzmu i praktyki. Opracują ścieżki, modele wspierania osób z autyzmem i ich rodzin.

3. Medycy zaproponują odpowiednie procedury postępowania z autystami oraz uczulania odpowiednich instytucji na ten problem.
4. Technolodzy zaproponują rozwiązania techniczne sprzyjające autystom, które będą miały na celu ułatwienie im codziennego życia.

Warto nadmienić, że interdyscyplinarne działania podjęte w ramach projektu *NO-AUTism!* przewidziane do realizacji w latach 2015–2019 docelowo ukierunkowane są nie tylko na pomoc jednej osobie; mają służyć polepszeniu sytuacji życiowych wszystkich osób, które zostały dotknięte autyzmem, oraz ich rodzin. Na rozwiązaniach technicznych skorzystają także osoby głuchonieme⁵⁶. Zainteresowanie finansowaniem projektu *NO-AUTism* wyraziły instytucje finansowe o zasięgu krajowym i zagranicznym⁵⁷. Rozpoczęły się też przygotowania do realizacji filmu prezentującego widowni krajowej i zagranicznej Macieja Oksztulskiego, projekt *NO-AUTism* oraz ideę, by nauką czynić dobro...

Bibliografia

- Ambrowska B.E.: *Osoby z niepełnosprawnością w mediach i odbiorze społecznym*. W: *Spółeczeństwo równych szans. Tendencje i kierunki zmian*. Red. D. Gorajewska. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, 2005.
- Bluestone J.: *Materia autyzmu. Łączenie wątków w spójną teorię*. Wyd. 2. popr. Warszawa: Fundacja Rowiązać Autyzm, 2012.
- Błeszyński J.J.: *Autyzm a niepełnosprawność intelektualna i opóźnienie w rozwoju. Skala oceny zachowań autystycznych*. Gdańsk: Harmonia Universalis, 2011.
- Buliński T.: *Człowiek do zrobienia*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.
- Byra S., Parchomiuk M.: *Spółeczność akademicka wobec osób niepełnosprawnych – percepcja studentów z niepełnosprawnością*. „Polityka Społeczna” nr 1, 2012. <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171223801> [25.02.2016].

⁵⁶ Przykładowo aplikacja na tablet umożliwiająca budowanie wypowiedzi pisemnej za pośrednictwem dotykowej klawiatury znacznych rozmiarów z równoczesną konwersją na głos pozwoli p. Maciejowi Oksztulskiemu i podobnym do niego autystom łatwiej komunikować się ze światem zewnętrznym, natomiast osobom głuchoniemym wyjść poza „zakłęty krąg” języka migowego. Oszczędności i udogodnienia z tego tytułu doprawdy trudno przecenić.

⁵⁷ Projekt uzyskał dofinansowanie z programu Santander Universidades.

- Dorociak H. et al.: *Koncepcja Małego Systemu aktywizacji społecznej i zawodowej osób z autyzmem*. Warszawa: Fundacja SYNAPSIS, 2010. http://synapsis.org.pl/images/publikacje/ksiazki/pdf/koncepcja_malego_systemu_2010_END.pdf [7.04.2016].
- Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia. [Raport przygotowany na podstawie badań Dostępność edukacji akademickiej dla osób głuchych, niewidomych, z niepełnosprawnością ruchową, chorujących psychicznie przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich przez konsorcjum Bluehill Solutions i QualityWatch]. [„Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2015, nr 5]. [Zasada równego traktowania – prawo i praktyka. Nr 16]. https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf [20.02.2016].
- Dykcik W.: *Interkulturowe i makrospołeczne konteksty stereotypów w działalności praktycznej z osobami niepełnosprawnymi*. „Niepełnosprawność. Półrocznik Naukowy. Teoretyczne i metodologiczne konteksty pedagogiki specjalnej” 2009, nr 1. <http://niepelnosprawnosci.ug.edu.pl/archiwum-pdf/niepelnosprawnosci.pdf> [10.03.2016].
- Grandin T., Scariano M.M.: *Byłam dzieckiem autystycznym*. Warszawa-Wrocław: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Hegel G.W.F.: *Zasady filozofii prawa*. Przeł. A. Landman. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Higashida N.: *Dlaczego podskakuję*. Wstęp D. Mitchell. Przeł. D. Cieśla-Szymańska na podstawie angielskiego tłumaczenia K. Yoshidy i D. Mitchella. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.–Grupa Wydawnicza Foksal, 2015.
- The Humanistic Sociology of Florian Znaniecki. Polish Period 1920–1939*. Eds. A. Kwilecki, B. Czarnocki. Transl. B. Czarnocki. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.
- Janowska M. et al.: *Autyzm – sytuacja dorosłych. Raport 2013*. Warszawa: Fundacja SYNAPSIS–Instytut Rozwoju Służb Społecznych, 2014.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej” C 326/391. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=PL> [24.05.2016].
- Kłóskowska A.: *Z historii i socjologii kultury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1969.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Red. L. Garlicki. T. 3. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*. Red. W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2009.

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Rozdział II: Wolności, Prawa i Obowiązki Człowieka i Obywatela. Zasady Ogólne. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/2.htm> [31.01.2016].
- Konwencja o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. Dz.U. 1991, nr 120, poz. 526.
- Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z dnia 15 grudnia 1960 r. Dz.U. 1964, nr 40, poz. 268.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r. Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169.
- Mikoś J.: *Prawo do nauki*. W: *Prawa człowieka. Model prawny*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991.
- Nikitorowicz J.: *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.
- Odpowiedź na interpelację Posła Jacka Żalka nr 1768 w sprawie studentów i doktorantów z autyzmem. <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=72C0317B> [24.05.2016].
- Okon W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2001.
- Oksztulski M.: *Prawne aspekty samodzielności i niezależności osób z niepełnosprawnościami*. Referat na spotkaniu szkoleniowym Osoby z niepełnosprawnościami kreatorami własnego rozwoju, Białystok, 22 marca 2016 r.
- Oksztulski M.: *Prawo do pracy osób z niepełnosprawnościami – autyzmem w prawie i praktyce (na przykładzie województwa podlaskiego)*. Praca magisterska napisana pod kier. dr. hab. Macieja Perkowskiego, prof. UwB. Zakład Prawa Międzynarodowego Publicznego. Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok 2015.
- Oksztulski M., Wnorowski K.: *Prawo do edukacji*. Referat na II Ogólnopolskim Forum Studentów z Niepełnosprawnościami, Łódź, 15-17 kwietnia 2016 r.
- Perkowska M., Sosnowski T.: *Educational Institutions' Role and Tasks in the Socialization Process on the Example of the „NO-AUTism” Project*. In: *Sociální pedagogika 2016. Budoucnost Evropy; Řešení sociálně-kulturních problémů*. Eds. M. Jůzl et al. Brno: Institut mezinárodních studií, s.r.o., 2016.
- Perkowski M.: *Kształtowanie postaw studentów bezpieczeństwa*. Uwagi z perspektywy funkcjonowania i reformy edukacji prawniczej. Referat na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Bezpieczeństwo. Wiedza praktyczna – dyscyplina nauki – kierunki studiów, Białystok, 9-10 czerwca 2016 r.
- Petrykowski P.: *Społeczno-kulturowe aspekty podstaw wychowania*. <http://www.pedagogika.umk.pl/dokumenty/ksiazki/Petrykow>

- ski_Piotr-Spoleczno-kulturowe_aspekty_podstaw_wychowania.pdf [20.03.2016].
- Pisula E.: *Autyzm*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948. http://www.ptpa.org.pl/public/files/akty_prawne/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf [24.05.2016].
- Protokół dodatkowy do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 20 marca 1952 r. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf [24.05.2016].
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie studiów doktoranckich i stypendiów doktoranckich z dnia 24 października 2014 r. Dz.U. 2014, poz. 1480.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie warunków, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach z dnia 25 września 2014 r. Dz.U. 2014, poz. 1302.
- Rudak O.: *Prawo do nauki*. W: *Prawa i wolności konstytucyjne obywateli RP*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2002.
- Szczepański J.: *Elementarne pojęcia socjologii kultury*. Warszawa: PWN, 1970.
- Szymańska-Smarżewska M.: *Maciek chory na autyzm studiuje prawo, zna sześć języków i ma IQ 140*. [13.11.2010]. <http://www.poranny.pl/magazyn/art/5344768,maciek-chory-na-autyzm-studiuje-prawo-zna-szesc-jezykow-i-ma-iq-140,id,t.html?cookie=1> [30.11.2016].
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym. Dz.U. 2005, nr 84, poz. 455. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W DU20051641365> [24.05.2016].
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425> [31.03.2016].
- Wsparcie niepełnosprawnych studentów i doktorantów. <http://www.nauka.gov.pl/wsparcie-niepelnosprawnych-studentow-i-doktorantow/> [24.05.2016].
- Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej. Red. J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, M. Sobiecki. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, 2009.
- Załącznik nr 11 do rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie sposobu podziału dotacji z budżetu państwa dla uczelni publicznych i niepublicznych z dnia 27 marca 2015 r. Dz.U. 2015, nr 463.

**Marta Perkowska, Maciej Oksztulski,
Maciej Perkowski, Konrad Wnorowski**

**The Right to Learn Applied to Persons with Autism
in Polish Higher Education –
Assumptions and Practical Experiences
as Exemplified by the NO-AUTism Project**

Summary: Considerable advancements in the accessibility and – as a consequence – in the scale of Polish higher education have not been proportionately represented in such niche spheres as teaching persons with autism. Therefore, the genuine enforcement of the nominally universal right to learn may be put into question. Whether the said questioning is substantiated or not and whether there are in fact positive perspectives of solutions to the problems that have arisen – are the main challenges faced by the organizers of the NO-AUTism project – along with the attempt to scientifically explain them. The project itself has been planned and already initially implemented (with the Department of Public International Law at the Faculty of Law, University of Białystok, as the project leader, and with participation of both university and external entities, planned for the years 2015–2019, financed with the funds from Santander Universidades programme). What served as immediate inspiration of the project were the actions pertaining to education, socialization, and providing proper support within the mentioned areas to the PhD candidate with dysfunctions and his family. The research carried out (as a part of the project) are aimed at analysing the education system of persons with autism on the level of higher education, in addition to surveying the relevant legal regulations, as well as cultural determinants related to educational capabilities of persons with special educational needs in Poland and abroad.

Key words: right to learn, socialization, social issues, education, autism

**Marta Perkowska, Maciej Oksztulski,
Maciej Perkowski, Konrad Wnorowski**

**Das Bildungsrecht von autistischen Personen
im polnischen Hochschulwesen –
Grundsätze und praktische Erfahrungen
am Beispiel des Projekts NO-AUTism**

Zusammenfassung: Zunehmende Zugänglichkeit und Allgemeinheit des polnischen Hochschulwesens betrifft leider keine Nischenbereiche, wie z. B.: die Bildung von autistischen Personen. So kann die Verwirklichung des allgemeinen Bildungsrechtes Vorbehalte erregen. Ob richtig? Ob die Aussicht auf erfolgreiche Lösung des Problems optimistisch ist? Um diesen Herausforderungen in der Praxis entgegenzutreten und sie wissenschaftlich zu deuten entwickelte man das Projekt NO-AUTism, das an der Universität in Białystok vom Institut für internationales Recht der Juristischen Fakultät und unter Einsatz anderer Universitäten u. Teilnehmer in dem Zeitraum 2015–2019 re-

alisiert und im Rahmen des Programms Santander Universidades finanziert wird. Direkte Inspirationsquelle für das Projekt waren die einem behinderten Doktoranden und seiner Familie im Bereich der Bildung und Sozialisierung geleistete Hilfe. Die im Rahmen des Projekts durchgeführten Forschungen bezwecken, das Hochschulbildungssystem von autistischen Personen in Bezug auf Rechtsvorschriften und die die Bildungsbedürfnisse der behinderten Personen sowohl in Polen als auch im Ausland angehenden Kulturbedingtheiten zu untersuchen.

Schlüsselwörter: Bildungsrecht, Sozialisierung, soziale Probleme, Bildung, Autismus